

TOELICHTING

ZEVEN DIMENSIES

PEDAGOGISCH EXPERTSYSTEEM ZIEN!

VOOR HET PRIMAIR ONDERWIJS

Update - Maart 2011

Inhoudsopgave

Zeven dimensies	pag. 3
De kwaliteitsdimensies of graadmeters	pag. 4
1. Welbevinden	pag. 4
2. Betrokkenheid	pag. 5
De sociale vaardigheidsdimensies.....	pag. 6
3. Sociaal initiatief	pag. 7
4. Sociale flexibiliteit.....	pag. 8
5. Sociale autonomie	pag. 9
6. Impulsbeheersing	pag. 10
7. Inlevingsvermogen	pag. 11

Zeven dimensies

ZIEN! hanteert zeven dimensies. Twee graadmeters, welbevinden en betrokkenheid, die een signaalfunctie hebben en vijf vaardigheidsdimensies die relevante informatie geven over de ontwikkelbehoeften van een leerling op sociaal-emotioneel gebied. Deze zeven dimensies zullen worden toegelicht.

De kwaliteitsdimensies of graadmeters

Welbevinden en Betrokkenheid zijn twee graadmeters die aangeven of het kind in staat is om te profiteren van het onderwijsaanbod en zich te ontwikkelen. Als dat het geval is, geeft ZIEN! aan dat er niet direct grote reden tot zorg is. Als blijkt dat betrokkenheid en / of welbevinden minder dan gemiddeld aanwezig zijn in vergelijking met leeftijd- en seksegenoten indiceert ZIEN! een zorgbehoefte bij het kind.

Met het meten van *welbevinden* en *betrokkenheid* wordt duidelijk wat zich in het kind afspeelt als gevolg van de aanpak en sociale ondersteuning van de leerkracht. Een leerkracht heeft veel mogelijkheden om betrokkenheid en welbevinden te beïnvloeden. Wanneer bij meerdere kinderen de betrokkenheid en / of het welbevinden benedengemiddeld of laag is, is het verstandig dat een leerkracht voor zichzelf reflecteert of in de voorwaardelijke sfeer dingen aangepast kunnen worden. Bijvoorbeeld meer uitdaging bieden of duidelijker regels stellen en handhaven. Als dat in orde is, kan de leerkracht kijken hoe het kind op individueel niveau ondersteund kan worden.

1. Welbevinden

Welbevinden is een momentane, actuele toestand van een zich goed voelen en manifesteert zich binnen de groep waarin het kind zich bevindt.

Stellingen groep 1-8

- Komt opgewekt over.
- Maakt een vitale levenslustige indruk.
- Komt ontspannen en open over.
- Gaat graag naar school.

Ieder kind heeft het nodig om zich thuis te kunnen voelen in het pedagogisch klimaat van de klas en in de schoolomgeving. Het gaat om actueel, situationeel welbevinden dat wordt bepaald door de situatie hier en nu en het resultaat is van invloeden buiten het kind zelf. Het situationele welbevinden is wat leerkrachten op school zien en waarbij het gaat om gevoelens ten aanzien van de schoolse situatie.

Welbevinden betekent dan het 'zich thuis voelen', 'zichzelf kunnen zijn' en het zich emotioneel veilig voelen. Indicatoren hiervoor zijn spontaniteit, ontspannen zijn en plezier beleven met elkaar. Dit uit zich in opgewektheid, een levenslustige en vitale uitstraling, ontspannenheid en openheid en, last but not least, graag naar school gaan.

2. Betrokkenheid

Betrokkenheid is een houding of toestand die verbondenheid uitdrukt met een activiteit of taak waarmee het kind bezig is.

Stellingen groep 1-4

- Heeft plezier in wat het doet.
- Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.
- Toont belangstelling voor het activiteitenaanbod.
- Toont doorzettingsvermogen.

Stellingen groep 5-8

- Heeft plezier in het schoolwerk (kernvakken).
- Gaat geconcentreerd op in het werk op school (kernvakken).
- Toont belangstelling voor kernvakken
- Toont doorzettingsvermogen bij de kernvakken

Bij betrokkenheid gaat het om de gerichtheid op een onderwerp. Het richten op een onderwerp is een proces dat zich in de kinderen afspeelt. Concentratie is één van de duidelijkst waarneembare signalen van betrokkenheid. Een kind dat betrokken bezig is, richt de aandacht op een relatief beperkt gebied. Er is een geringe afleidbaarheid en grote mate van persistentie, doorzettingsvermogen. Het kind laat de activiteit niet los, ook al is er bijvoorbeeld drukte van andere kinderen om hem heen. Kenmerkend voor betrokkenheid is intrinsieke motivatie van het kind in de activiteit; er is een vertekende tijdservaring. Het kind heeft dus geen besef van hoelang het met de taak bezig is.

Bij een hoge mate van betrokkenheid komt energie vrij en ervaart het kind een sterke voldoening. Wanneer energie vrij komt, is dit zichtbaar in mimiek en houding; er is belangstelling en het kind heeft plezier in het spel. Plezier raakt het aspect van voldoening. Indien de leerkracht een zich goed voelen waarneemt bij het kind gedurende een activiteit, wijst dit op een hoge betrokkenheid.

De sociale vaardigheidsdimensies

De vijf sociale vaardigheden binnen ZIEN!, die in de hoofdstukken hierna worden genoemd en toegelicht, zijn *direct te beïnvloeden leerlingkenmerken*. Dat betekent dat leerkrachten er wat mee kunnen in hun aanpak, want ZIEN! is handelingsgericht opgezet.

Daarbij moet worden opgemerkt dat ZIEN! pas indicatie-uitspraken geeft over een sociale vaardigheid als ook het welbevinden en / of de betrokkenheid benedengemiddeld of laag is. Het kan namelijk goed dat beperkingen op het gebied van sociale vaardigheden het kind niet belemmeren in de mate dat het niet meer mee doet of slecht in zijn vel zit. In dat geval is de leerkracht blijkbaar goed in staat om de minder ontwikkelde vaardigheden te compenseren. Bijvoorbeeld door een positief pedagogisch klimaat, door emotionele ondersteuning of door duidelijke regels. De leerkracht blijft de professional die het kind het beste kent. Hij kan altijd besluiten om het kind toch extra ondersteuning te bieden als blijkt dat een vaardigheid in mindere mate aanwezig is of wordt toegepast.

De vijf sociale vaardigheidsdimensies die ZIEN! onderscheidt, zijn nodig om op een adequate manier de sociaal-emotionele ontwikkeltaken te volbrengen. Deze dimensies zijn dekkend voor de sociaal-emotionele ontwikkeltaken die het kind volbrengt op de basisschool. Zie onderstaande figuur, de sociale vaardigheidsdimensies zijn weergegeven in de paraplu en eronder hangen de ontwikkeltaken. Op de paraplu zijn de sociale vaardigheden gegroepeerd. Dit heeft te maken met de achterliggende continua. Sociale autonomie (SA) en Sociale flexibiliteit (SF) vormen samen het continuum 'egoveerkracht'. Sociaal initiatief (SI) en Impulsbeheersing (IB) vormen samen het continuum 'egocontrole'. Inlevingsvermogen (IL) beweegt zich op het continuum van 'empathie'. In de volgende hoofdstukken zal hierop verder worden ingegaan bij de toelichtingen op de vaardigheden.

- Sluiten van vriendschap
- Oplossen van ruzies / conflicten
- Een ander helpen
- Kunnen samenwerken
- Aansluiting zoeken bij een groep

3. Sociaal initiatief

Sociaal initiatief is de vaardigheid om in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal.

Stellingen groep 1-8

- Stapt uit eigen beweging op anderen af.
- Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.
- Vertelt uit zichzelf in de groep.
- Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

Sociaal initiatief verwijst naar het aspect om gevoelens aan bod te laten komen en over te gaan tot het nemen van initiatief in de sociale situatie. Het kind stapt bijvoorbeeld uit eigen beweging op een ander kind af en spreekt andere kinderen aan. Het kind doet dit ook in groepsverband, door tijdens een spel ideeën aan te reiken en in de groep iets te vertellen over wat het heeft meegemaakt, of het kind draagt in de groep iets bij door groepsgenoten eigen kennis over te dragen.

Een kind dat wel sociaal vaardig is, is dus in staat om in sociale situaties ruimte voor zichzelf te vragen en te nemen door bewust contact te zoeken met andere kinderen. Een kind dat laat zien te beschikken over de vaardigheid Sociaal initiatief, voelt zich waarschijnlijk competent in de omgang met anderen. Een kind dat over deze vaardigheid beschikt, heeft een eigen inbreng en vraagt ruimte voor zichzelf. De eigen inbreng hoeft niet iets te zijn wat van hemzelf is, maar wel iets wat op initiatief van het kind wordt ingebracht.

4. Sociale flexibiliteit

Sociale flexibiliteit is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer.

Stellingen groep 1-8

- Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.
- Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.
- Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.
- Toont veerkracht.

Het vermogen om flexibel te reageren in veranderende situaties, is Sociale flexibiliteit. Het gaat dus om flexibiliteit van een kind, de vaardigheid van het 'loslaten'. Bij loslaten kan gedacht worden aan het loslaten van eigen ideeën, plannen en dergelijke, omwille van het feit dat er bijvoorbeeld prioriteit gegeven moet worden aan een andere activiteit. Het is belangrijk dat je dit als kind kunt. De werkelijkheid verandert namelijk steeds.

Een tekort aan flexibiliteit vergroot de kans dat een kind de veranderingen in zijn leefwereld niet aankan en als gevolg daarvan een sterkere controlebehoefte ervaart. Een niet flexibel kind is geneigd tot 'formaliseren': het stelt zich eenkennig op, vermijdt het sluiten van vriendschappen en heeft in contact met de ander de behoefte te 'controleren'. Het kind houdt graag de regie over de ander. Als het kind echter open staat voor ideeën van een ander en het eigen idee daarop kan aanpassen, kan het tot een compromis komen.

Als een kind veel sociale flexibiliteit laat zien, wil dat nog niet direct zeggen dat het kind sociaal vaardig is. Sociale flexibiliteit dient altijd in samenhang met Sociale autonomie gezien te worden. Pas als een leerling over beide vaardigheden beschikt en soepel kan bewegen tussen beide vaardigheden is er sprake van egoveerkracht en goede sociale vaardigheden.

5. Sociale autonomie

Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.

Stellingen groep 1-8

- Zegt wat het ergens van vindt.
- Komt verbaal voor zichzelf op.
- Maakt eigen keuzes.
- Regelt eigen zaken.

De vaardigheid Sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en bij deze keuze blijven. Het uitgangspunt is dat een kind weet wat het wil en hoe hij of zij iets wil en onderscheid kan maken tussen zichzelf en de ander. Een kind dat deze vaardigheid beheerst vraagt ruimte van de ander en treedt dus in de ruimte van de ander. Een kind dat deze vaardigheid niet beheerst geeft juist veel ruimte aan de ander.

Naast het kiezen vanuit jezelf is er ook sprake van bestendigheid. Het kind houdt vol en blijft bij de keuze. Het heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zijn unieke persoon-zijn te ontplooien.

Door te zeggen wat het kind ergens van vindt, komt het verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Daarnaast kan een kind op een non-verbale manier tot uitdrukking brengen dat het beschikt over sociale autonomie, door eigen keuzes te maken en eigen zaken te regelen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil.

6. Impulsbeheersing

Impulsbeheersing is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren door het onderdrukken van impulsen.

Stellingen groep 1-8

- Praat niet voor zijn beurt.
- Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.
- Eist weinig aandacht op.
- Houdt zich aan de regels.

Bij Impulsbeheersing gaat het om het controleren en corrigeren van het eigen gedrag in het verkeer met anderen. Het kind denkt eerst voordat het iets doet en stelt daardoor gedragingen uit. Het gedrag wordt dan door gedachten in banen geleid, er is sprake van zelfregulering. Dit wordt zichtbaar in gedrag; het kind praat niet voor de beurt, denkt eerst na en maakt een plan voordat het met een activiteit begint. Het vraagt niet voortdurend de aandacht van de leerkracht en het kind kan zich conformeren aan sociale (groeps)regels. Uiteraard is het belangrijk dat de mate van Impulsbeheersing van het kind niet ten koste gaat van de mate van Sociaal initiatief. Impulsbeheersing en Sociaal initiatief zijn goede sociale vaardigheden wanneer ze met elkaar in balans zijn, het kind beschikt dan over egocontrole.

Wanneer er sprake is van een zwakke impulsbeheersing, is er doorgaans sprake van impulsiviteit. Drie elementen spelen een rol bij impulsiviteit of impulsief gedrag. Het eerste element is het overspoeld worden door een opkomende prikkel en daardoor eerst doen, voordat het kind nadenkt. Het tweede element is het gebrek aan organiseren en plannen en niet kunnen overzien wanneer het beste moment is om in de eigen behoefte, bijvoorbeeld de vraag stellen, te voorzien. Het houden aan de regels van de groep heeft betrekking op het derde element, namelijk zichzelf als volledig centraal ervaren op dat moment. Het kind zal zich op dat moment weinig verplaatsen in wat zijn gedrag met de ander doet.

7. Inlevingsvermogen

Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.

Stellingen groep 1-8

- Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
- Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
- Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
- Gedraagt zich behulpzaam.

Inlevingsvermogen wordt ook wel het empathisch vermogen genoemd. Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsen in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Inlevingsvermogen betreft in gedachten, in de huid van een ander kunnen kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze. Het gedrag waarmee een kind Inlevingsvermogen toont, wordt in de literatuur vaak omschreven als pro-sociaal gedrag. Als het kind pro-sociaal gedrag laat zien, mag je veronderstellen dat de vaardigheid om zich in te leven, aanwezig is of dat het kind deze vaardigheid heeft aangeleerd.

Inlevingsvermogen betreft dus twee zaken, namelijk het denken (cognitie), en de gevoelens (emoties). Als er sprake is van inlevingsvermogen betekent het dat een kind laat zien dat het gericht is op de ander en kennis heeft van wat bij de ander leeft. Dit is waar te nemen doordat een kind aandachtig luistert naar wat anderen zeggen of vertellen. Het kind toont Inlevingsvermogen door zorgdragend, behulpzaam gedrag naar andere kinderen. Door iets aardigs te zeggen tegen andere kinderen laat het kind zien dat het kennis heeft van wat er in een ander omgaat.

